

Moravská zemská knihovna v Brně

HISTORICKÉ FONDY
MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

Zpráva o řešení výzkumného záměru MK00009494301
řešeného Moravskou zemskou knihovnou v Brně

Průběžná zpráva za rok 2005

Ing. Petr Žabička

Brno, 15.12.2005

A Konstatační část (rešerše, současný stav, vstupní data)

Rok 2005 byl druhým rokem řešení výzkumného záměru, tato roční zpráva je tedy druhou v pořadí. V jednotlivých bodech proto navazuje na předešlou zprávu, která je zveřejněna na adrese <http://www.mzk.cz/projekty/histfondy/> společně s dalšími informacemi o výzkumném záměru.

Práce na řešení Výzkumného záměru plynule pokračovaly ihned od počátku kalendářního roku. Na jeho počátku došlo ke změně v řešitelském týmu: Mgr. Jitka Machová odešla na mateřskou dovolenou a na její místo nastoupila Mgr. Jindra Pavelková, která se na řešení výzkumného záměru podílela od srpna 2004. K další změně v řešitelském týmu pak došlo v souvislosti s otevřením Památníku písemnictví na Moravě jako pobočky Muzea Brněnska, do jehož správy přešly fondy historické benediktinské knihovny, které byly do roku 2004 po více než 50 let ve správě MZK. Jindra Pavelková zvítězila v konkursu na místo knihovnice v Památníku, kam přešla v říjnu 2005. Na její místo pak nastoupila Mgr. Lenka Baručáková, která je součástí týmu řešícího výzkumný záměr také od srpna 2004.

V oblasti zpracování historických fondů bylo možné navázat na práci odvedenou v předešlém roce a zahájit vedle starých tisků i zpracování nových druhů dokumentů, tedy grafik, map, hudebnin a rukopisů. Poslední dva typy dokumentů však jsou specifické v tom, že nejsou přímo zpřístupňovány v bázi historických fondů. V případě hudebnin probíhá zpracování i zpřístupnění v hlavní databázi knihovny (MZK01), protože tam se nacházejí i všechny ostatní dokumenty spravované Hudebním oddělením MZK a je tak možné snadno využívat např. rejstříků pro tento druh dokumentů specifických. V případě rukopisů, kde primárním katalogizačním formátem není MARC21 ale MASTER, se v databázi historických fondů (MZK03) nachází pouze velmi strohý záznam, který by měl fungovat jen jako mechanismus pro registraci dokumentu v knihovním systému, ne jako plnohodnotný zdroj informací o dokumentu.

Na konci roku 2004 byla s firmou Elsyst Engineering předjednána možnost zakoupit počátkem roku 2005 digitalizační pracoviště Atlas ještě za zaváděcí ceny roku 2004. Nákup tohoto pracoviště byl od počátku součástí výzkumného záměru a očekávané zvýšení cen by jeho nákup jinak velmi prodražilo. Podařilo se tak dosáhnout udržení ceny na úrovni dokonce nižší než při přípravě projektu předpokládané a ušetřené prostředky bylo možné vynaložit smysluplnějším způsobem.

I v oblasti rozvoje softwarových aplikací bylo možné navázat na analýzy a další práce provedené v předchozím roce. Využívání existujících nástrojů a služeb se ukazuje jako dobrý způsob jak minimalizovat náklady při nasazování nových postupů nebo služeb, protože není nutné investovat do vývoje a díky využití volně dostupných nástrojů dochází k další redukci nákladů.

V letošním roce také vyšlo s podporou tohoto výzkumného záměru dvousvazkové dílo PhDr. Jaroslava Vobra "České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800" (České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800 = Tschechische Drucke de Mährischen Landesbibliothek in Brünn und der

südmährischen Klosterbibliotheken aus den Jahren 1501-1800 / Jaroslav Vobr. -- Brno : Moravská zemská knihovna v Brně, 2005. -- 2 sv.; ISBN: 80-7051-162-1 (soubor)). Publikace obsahuje mimo vlastní soupis starých tisků také i stručně zachycené dějiny historických fondů Moravské zemské knihovny v Brně a klášterů na jižní Moravě. Na závěr jsou zde zařazeny části, bez nichž se kvalitní soupis starých tisků neobejde a které usnadní práci se soupisem čtenářům a badatelům. Jedná se o seznam zkratk uváděných knihoven, seznam tisků podle jednotlivých knihoven, konkordace k číslům knihopisu, abecední seznam tiskařů a nakladatelů, seřazení tisků podle místa tisku a tiskařů, chronologický rejstřík, seřazení tisků podle jazyků, rejstřík začátků a melodií samostatných zpěvníků, rejstřík provenience a seznam zkráceně citované literatury. Dílo je určeno nejen českým badatelům, ale i širší zahraniční vědecké veřejnosti, neboť vlastní soupis je psán v německém jazyce, ostatní části pak v jazyce českém a německém.

Dalšími propagačními a informačními aktivitami jsou pak příspěvky na konferencích a související připravované nebo již publikované články ve sbornících z těchto konferencí:

Žabička, Petr. Hudební incipit v bibliografickém záznamu. 10. ročník semináře Automatizace knihovnických procesů. Liberec, květen 2005.

Baručáková, Lenka. Vnější forma a význam rukopisů 17. - 19. století Moravské zemské knihovny v Brně. 14. ročník konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Olomouc, listopad 2005.

Přidal, Petr. TimeMap - georeferencované historické dokumenty a mapy. Konference Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2005. Praha, prosinec 2005.

Moravská zemská knihovna také spolupřádala letošní ročník semináře CASLIN, v jehož rámci se odehrála řada zajímavých zvaných přednášek. Z nich nejzajímavější byla přednáška Ronalda Milneho z oxfordské Bodleian Library, který účastníky informoval o aktuálním stavu projektu hromadné digitalizace fondů knihovny v rámci projektu hromadné digitalizace firmy Google.

Zajímavým edičním počinem, čerpajících z bohatství historických fondů MZK, byť s řešením výzkumného záměru souvisí jen nepřímo, je vydání publikace Uniformy c.k. rakouské armády k roku 1822 (Uniformy c.k. rakouské armády k roku 1822 = Darstellung der k.k. oesterreichischen Armee mit allen Chargen / [úvod napsal Dušan Uhlíř ; odpovědný redaktor Jaromír Kubíček]. -- Brno : Moravská zemská knihovna, 2005. -- [224] s. ISBN: 80-7051-163-X (váz.).), vydané u příležitosti 200. výročí bitvy u Slavkova.

B Analytická část (vlastní řešení, přínos řešitele, posun znalostí)

Zpracování historických fondů jako časově i finančně nejnáročnější část řešení probíhalo po celý rok plynule. Od 15.12.2004 do 13.12.2005 bylo s knihou v ruce zpracováno celkem 4908 záznamů starých tisků, dalších 4503 záznamů pak vzniklo na základě přepisu kvalitně zpracovaných knižních lístků. Dále bylo zkatalogizováno 121 rukopisů ve formátu Master a v neposlední řadě i 2785 záznamů grafik, což představuje téměř celou Schramovu sbírku. Její zpracování bude ukončeno pravděpodobně v prvním týdnu roku 2006. Vedle grafických sbírek byla započata i časově náročnější katalogizace map z Mollovy sbírky, kterých bylo letos zpracováno 263. Bylo také zkatalogizováno 788 starých hudebních tisků. Celkem tak bylo za sledované období zpracováno 13374 nových záznamů.

Na tomto místě je vhodné poznamenat, že počty vytvořených záznamů jsou zvláště při zpracování historických fondů obvykle o něco vyšší než počty svazků, což je dáno značným množstvím přívazků, pro které jsou vytvářeny samostatné bibliografické záznamy.

Mimo samotnou oblast katalogizace se zájem řešitelů zaměřil i na konverze do formátu MASTER. Na podzim letošního roku jsme provozovateli systému Manuscriptorium, firmě AiP Beroun, předali všechny záznamy z databáze historických fondů MZK a poté s pracovníky této firmy ladili detaily jejich konverze z formátu MARC21 do formátu MASTER s využitím konverzních nástrojů vyvinutých pro systém Manuscriptorium. Na základě této práce došlo na jedné straně k vyjasnění nebo zpřesnění některých konverzních pravidel, na straně druhé pak k opravám některých chyb ve starých záznamech, na něž se při konverzi narazilo.

Vlastní import byl pak z organizačních důvodů na straně AiP odložen na začátek prosince. V době psaní této zprávy má AiP k dispozici aktuální export celé databáze historických fondů a doufáme, že bude brzy do Manuscriptoria naimportována. S firmou AiP bylo dohodnuto, že ve své databázi zachová systémová čísla záznamů ze zdrojové databáze, což by mělo umožnit případnou pozdější aktualizaci těchto záznamů a zároveň i zamezení vzniku duplicit.

Průvodce po rukopisných fondech v České republice díl IV - Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice vydaný Archivem Akademie věd České republiky Komisí pro soupis a studium rukopisů obsahuje mimo jiné i rukopisný kmenový fond Moravské zemské knihovny v Brně. Je zde uvedeno, že celkový počet rukopisů je 307. Autoři pochopitelně vycházeli z lístkového katalogu sestaveného JUDr. V. Dokoupilem s úplnými záznamy rukopisů, který je doplněn PhDr. J. Vobrem o minimální záznamy novověkých rukopisů, které je třeba upravit a doplnit. Kmenový fond MZK však obsahuje ještě dalších asi 300 rukopisů, které nejsou označeny signaturou a nemají ani žádný záznam. V současné době na jejich zpracování ve formátu MASTER pracujeme.

Přestože zpracování rukopisů bylo původně v rámci výzkumného záměru plánováno až na léta 2008 a 2009, rozhodli jsme se tímto krokem vyjít vstříc aktivitám okolo projektu Manuscriptorium a získat i praktickou zkušenost s tímto formátem a se systémem Manuscriptorium.

Že toto rozhodnutí bylo správné se ukázalo již na konci roku 2005. Zatímco ještě při konzultacích v září 2005 v AiP byly naše záznamy bez připomínek akceptovány, v prosinci již byly při posouzení v NK odmítnuty, výhrady se převážně týkaly nevhodného použití nebo interpretace významu některých tagů formátu MASTER. Na leden 2006 jsme proto domluvili konzultaci katalogizátorů v Národní knihovně, která by měla ozřejmit problematika místa a seznámila nás s katalogizační praxí ve formátu MASTER v NK.

Je tedy zřejmé, že i v praxi projektu Manuscriptorium došlo v poměrně krátké době k posunu od poměrně volného přístupu k podobě záznamů v rámci daného DTD k uplatňování přísnějších požadavků. V této situaci by sice bylo možné vyčkat do „usazení standardu“, výhodnější pro obě strany ale je spolupracovat při jeho praktickém používání a stimulovat tak další vývoj standardu i s ním souvisejících aplikací. Významnou výhodou se tak stane i geografická vzdálenost obou týmů, která si vyžádá zavedení určitých mechanismů pro vzájemnou výměnu informací. Tyto mechanismy pak bude možné použít při dalším rozšiřování řad mimopražských katalogizátorů ve formátu MASTER, resp. jeho následovníku v rámci TEI P5.

Zatímco problematika popisu rukopisů vyžaduje nadále zvýšenou pozornost, popis dalších druhů dokumentů je poměrně rutinní záležitostí a zvýšená pozornost se tak soustředí jen na ty oblasti, které byly již v loňském roce identifikovány, tedy na problematiku geografických souřadnic a hudebního incipitu v bibliografickém záznamu.

Státní technická knihovna ve své výroční zprávě za rok 2003 uvádí, že zpracovala svou sbírku 85 historických map ve formátu UNIMARC. Tyto mapy byly zpracovány včetně uvedení geografických souřadnic, proto jsme se je pokusili vynést na mapu světa s pomocí programu Timemap. Bohužel se ukázalo, že při katalogizaci nedošlo ke konverzi souřadných systémů a mapy zobrazující území ČR se promítly na Ukrajinu. Velká většina historických map pokrývajících naše území totiž používá Ptolemaiem zavedený souřadný systém, jehož nultý poledník prochází okrajem světa, kanárským ostrovem El Hierro (Ferro), nebo podle pozdější definice se nachází 20 stupňů východně od Paříže, v každém případě pak přesně 17,662778° neboli 17°39'46" východně od Greenwiche. O tuto konstantu se pak musí upravit všechny délkové souřadnice vyčtené z map, šířkové souřadnice samozřejmě zůstávají nezměněny. Vzhledem k tomu, že v minulosti se používaly v různých zemích a dobách i další souřadné systémy, je nutné při katalogizaci historických map obecně zachovávat obezřetnost při přepisu souřadnic.

Dalším bodem, na nějž je třeba upozornit jsou rizika spojená s dvojitým zápisem těchto souřadnic do bibliografického záznamu, kam se souřadnice vkládají jednak ve tvaru snadno čitelném, tedy např. 17°39'46"v.d. ale zároveň do jiného pole i ve tvaru kódovaném, tedy např. 173946. Tento dvojitý zápis s sebou nese velké riziko překlepů, proto je vhodnější vyřešit zápis souřadnic formou například makra, které zajistí zápis všech souřadnic najednou.

Pravidla zápisu souřadnic do bibliografického záznamu mají ještě jednu nevýhodu: operují pouze s nejjižnějším, nejsevernějším, nejvýchodnějším a nejzápadnějším okrajem zobrazeného území. To znamená, že nelze přesně popsat území pokryté

mapou orientovanou jinak než severojižně (např. mapou povodí řeky, kde k hornímu okraji mapy směřuje východojihovýchod). Podobně většina historických map ve skutečnosti nezobrazuje přesně obdélníkové území, oblasti mimo zájmové území jsou jen naznačeny, vzhledem k různým použitým systémům projekce také obvykle nejsou shodné délkové souřadnice horních a dolních rohů mapy apod. Pokud však odhlédneme od těchto detailů, je možné s těmito souřadnicemi dále pracovat ve vyhledávacích systémech.

Problém nastává u map, které zeměpisné souřadnice neobsahují. Jde například o nákresy bitev, plány měst apod. V takových případech je určení souřadnic podstatně náročnější. V první řadě je nutné na mapě identifikovat některá známá místa, což na našem území značně komplikují jejich různě zkomolené, často německé nebo poněmčené názvy. S jejich využitím je nutné stanovit orientaci mapy a alespoň přibližně tak určit souřadnice jejích okrajů. Vhodným nástrojem pro zjištění souřadnic může být některý z online mapových serverů (např. mapy.atlas.cz, www.multimap.com), nebo programů (autoatlasy na CD-ROM nebo s určitými výhradami i volně dostupná aplikace Google Earth).

Pro určení souřadnic určitého místa podle jeho názvu (i historického) se dá použít například volně dostupná služba GeoNames (www.geonames.org). Tato služba nabízí nejen webové vyhledávací rozhraní, ale je dostupná i jako web service a je tak integrovatelná do dalších aplikací. Data se kterými pracuje se velmi podobají datům dostupným prostřednictvím Gettyho Tezauru: Například město Brno má v obou systémech evidovanu městskou čtvrť Královo pole jako „Brno - Královo Pole“, takže se jako jediná z brněnských čtvrtí najde i při hledání výrazu Brno. Bohužel, autoritativní data pro Českou republiku jsou dostupná jen za poplatek v řádu statisíců korun, pro účely zpracování dokumentů v knihovnách však vyhovuje i zmíněná volně dostupná databáze.

Geografické souřadnice názvů míst se však dají v knihovním systému využít i při propojení s geografickými autoritami. Pokusným doplněním souřadnic k názvům míst, kde byly vytištěny jednotlivé knihy z historických fondů MZK, vznikl seznam přibližně 6000 knih. Tento seznam, společně s částí záznamů zpracovaných map Mollovy mapové sbírky, byl po konverzi použit pro zpřístupnění prostřednictvím časoprostorového vyhledávače TimeMap (timemap.mzk.cz). Systém Timemap samotný, způsob pořízení dat pro něj i výsledek v podobě interaktivní mapy s časovou osou doplněnou fulltextovým vyhledáváním byl prezentován Petrem Přidalem na konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2005 v příspěvku TimeMap - georeferencované historické dokumenty a mapy.

Dalším specifickým údajem, se kterým se při katalogizaci v rámci výzkumného záměru pracuje je hudební incipit. Na semináři Automatizace knihovnických procesů v Liberci byl v květnu představen nástroj umožňující katalogizátorovi grafickou kontrolu do záznamu vloženého hudebního incipitu v kódování Plaine&Easie. Nástroj má podobu webového formuláře, do kterého katalogizátor zkopíruje pole obsahující hudební incipit. Program zajistí jeho konverzi do formátu Guido, a jeho zobrazení jako obrázku notace prostřednictvím služby noteserver.org. Zároveň byl zpřístupněn i jednoduchý incipitový rejstřík v systému Aleph, založený na názvech tónů. Příklad použití systému je uveden v příloze.

Velmi významným počinem letošního roku bylo také pořízení digitalizačního pracoviště založeného na planetárním systému Atlas a digitálním fotoaparátu Canon EOS20D. Řešitelský tým tak získal kvalitní vybavení pro operativní, ale zároveň šetrnou digitalizaci historických dokumentů. Toto zařízení nedosahuje ceny ani kvalit špičkových zařízení používaných pro digitalizaci iluminovaných středověkých rukopisů nebo velkoformátových předloh, jeho cílem však není těmto přístrojům konkurovat, ale především zajistit rutinní digitalizaci méně vzácných dokumentů, jakými jsou například staré tisky. Jeho hlavní předností je především dobrý poměr cena/výkon. Kvalitní osvětlení velice blízké bílému světlu zajišťuje věrnou barevnou reprodukci, celé zařízení včetně fotoaparátu je možné plně ovládat z počítače. Samotný fotoaparát bude přitom v budoucnu možné vyměnit za pokročilejší modely.

Moravská zemská knihovna zakoupila díky tomuto výzkumnému záměru počátkem roku 2005 jeden z prvních prototypů tohoto přístroje. Díky jeho testování a připomínkování získal jeho výrobce, firma Elsynt Engineering, cennou zpětnou vazbu, která se promítla do konstrukčních úprav zařízení i do změn v elektronice a řídicím softwaru. Takto upraveným modelem pak dodavatel v MZK nahradil model původně knihovnou zakoupený a tento model je nyní nabízen k prodeji i prostřednictvím firmy Canon. Nejzásadnější připomínkou ke stávajícímu modelu však bylo pevné umístění světel, které v některých případech ztěžuje kvalitní nasvícení snímaného dokumentu u hřbetu a zároveň znemožňuje sjet fotoaparátem blíže k podložce při snímání detailů. Tento problém výrobce zatím řeší a podle posledních informací připravuje nový model, který touto nectností nebude trpět. Dosavadní zkušenosti s provozem tohoto zařízení jsou však veskrze pozitivní a i v současném provedení umožňuje velmi efektivní digitalizaci vázaných předloh v extrémních případech až rychlostí 50-200 stran za hodinu v závislosti na kvalitě a stavu předlohy a požadavcích na další úpravy.

Koncem roku začaly probíhat i přípravné práce na přechod knihovního systému Aleph 500 z verze 14 na verzi 16. Která proběhne v prvním lednovém týdnu příštího roku. Nová verze systému Aleph již ve větším rozsahu pracuje s XML, dokoupením příslušných licencí je možné nad ní provozovat protokol OAI-PMH, na XML založené webové služby nebo modul pro práci s digitálními dokumenty.

Díky účasti členů týmu na konferencích a jednáních u nás i v zahraničí došlo k rozšíření znalostí o systémech, procesech a modelech používaných v obdobných projektech u nás i v zahraničí. Přestože nebylo možné žádné z na těchto fórech prezentovaných řešení okamžitě využít stejným způsobem, jako v případě systému TimeMap, umožní získané znalosti koncepčně správně směřovat další vývoj. Na tomto místě je vhodné zmínit například problematiku jednoznačné víceúrovňové identifikace zdrojů, problematiku otevřeného přístupu k výsledkům výzkumu a další.

C Návrhová část (výsledky řešení, závěr, návrhy opatření)

Odchodem Jindry Pavelkové do Památníku písemnictví na Moravě došlo sice k neplánované změně jádra řešitelského týmu, na druhou stranu ale toto personální propojení umožnilo navázat s Památníkem velice úzkou spoluprací, počínaje konzultacemi z oblasti digitálních knihoven a informačních technologií, přes poskytnutí vybavení pro digitalizaci historického rukopisného lístkového katalogu knihovny a jeho umožnění zpřístupnění na Internetu až po současné úvahy o katalogizaci rajhradských fondů do databáze historických fondů provozované MZK, čemuž po technické stránce nic nebrání již teď. Věříme, že tato oboustranně výhodná spolupráce bude pokračovat i v dalších oblastech (např. digitalizace, digitální knihovny), protože fond spravovaný Památníkem je svým rozsahem 65.000 svazků srovnatelný s historickým knižním fondem MZK.

V listopadu 2005 vydaná dvoudílná bibliografie dr. Jaroslava Vobra České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800, zachycuje na 889 stranách 3002 titulů. Vydáním tohoto díla byl splněn jeden z cílů výzkumného záměru a jeden jeho výtisk tvoří i přílohu této zprávy.

V roce 2005 byl také zprovozněn systém umožňující katalogizátorům verifikaci zápisu hudebního incipitu do bibliografického záznamu. Přestože se tento systém ukázal jako poměrně funkční, katalogizátoři měli v praktickém provozu výhrady k chybám zobrazení, které byly způsobeny špatným zobrazením některých méně obvyklých notových konstrukcí na straně systému noteserver.org. Po vyhodnocení zkušeností z letošního provozu tak bude příští rok nutné identifikované problémy vyřešit buď zásahem do stávajícího programu, nebo vytvořením programu nového, založeného na jiné zobrazovací komponentě.

Zprovozněním volně dostupného systému TimeMap na adrese timemap.mzk.cz došlo k významnému pokroku v možnosti využití geografických souřadnic knihovnami. Neméně významné je, že systém TimeMap umožňuje automatickou registraci v něm zpřístupněných sbírek v Elektronickém kulturním atlase (ECAI clearinghouse). Jde o jakýsi souborný katalog sbírek, popsanych ve formátu Dublin Core. Výhodou tohoto systému je, že sbírky jsou popsány i svým geografickým a časovým rozsahem a metadata o nich je možné prohledávat opět pomocí systému TimeMap. Přitom není nutné aby daná sbírka byla online přístupná, důležitá je jen znalost její existence.

Současná implementace systému TimeMap pracuje jako java applet a proto si všechna data při inicializaci nejprve stahuje na počítač uživatele. Počátkem příštího roku bude zprovozněna verze, která má data uložena v SQL databázi na serveru a z něj si stahuje jen ty záznamy, které jsou relevantní pro zobrazené území, časový interval a měřítko mapy. To bude první krok ke zprovoznění automatického přelévání dat z knihovního systému do systému TimeMap, které by v ideálním případě mohlo pracovat na bázi protokolu OAI-PMH.

Vývojáři systému TimeMap ohlásili navíc i plány na vývoj verze podporující standard AJAX, který umožní provozovat v moderních prohlížečích TimeMap zcela bez nutnosti instalace klientského appletu podobně jako například Google Maps.

Vezmeme-li navíc v úvahu, že TimeMap podporuje formát Zoomify i řadu komerčních a volně dostupných image serverů, máme před sebou systém s velkým potenciálem budoucího nasazení nejen v MZK, ale i v dalších kulturních institucích.

V souvislosti se zmínkou o image serverech je též nutno podotknout, že na přelomu roků 2004 a 2005 byl v MZK v testovacím režimu pro jednu mapu zprovozněn i volně dostupný image server (iipserver). V tomto případě šlo o test přizpůsobení existujících standardizovaných open-source řešení (navržen konsorciem firem Kodak, Hewlett Packard a další, viz. http://www.i3a.org/i_iip.html). Mezi tvůrce použitého softwaru patří přední odborníci z institucí jako je Louvre v Paříži nebo Národní galerie v Londýně a univerzity v Británii.

Využití takového softwaru je vhodné jednak z důvodu nezávislosti na jedné společnosti a jejich de facto standardu (co když se společnost dostane do finančních potíží?) a za druhé z dlouhodobějšího hlediska bezesporu i ekonomičtější. Archivované digitální obrazy musí být uchovávány v otevřených formátech, ke kterým existují specifikace a konvertory se zdrojovým kódem, což je nezbytné pro použitelnost takového archivu v následujících desetiletích.

Pracovně i finančně nejnáročnějším výsledkem řešení bylo však i v roce 2005 již zmíněné zpracování další části historických fondů. V rámci řešení výzkumného záměru bylo od 15.12.2004 do 13.12.2005 zpracováno 13374 nových záznamů, což je o 3547 více než v předchozím roce. Za zmínku stojí především výrazný nárůst počtu záznamů vytvořených na základě primárního dokumentu.

V letošním roce bylo víceméně dokončeno zpracování Schramovy sbírky grafik, rozběhlo se i zpracování Mollovy mapové sbírky, které bude s větší intenzitou pokračovat i v následujících letech.

V oblasti hudebnin bylo ukončeno zpracování čtyř početně méně zastoupených formátů starých hudebních tisků. Zpracování nejběžnějšího formátu, lokace STMUS4, bude pokračovat i v následujících letech. Při zpracování starých hudebních tisků jsou ve fondu identifikovány rukopisy, kterých je mezi starými hudebními tisky vřazeno pravděpodobně 20-25%. Všechny hudební rukopisy budou zpracovány až po ukončení zpracování fondu starých hudebních tisků.

Po lednových konzultacích katalogizátorů v Národní knihovně bude dále pokračovat i popis rukopisů ve formátu MASTER. Předpokládáme, že po odstranění nedostatků ve stávajících záznamech budou tyto naimportovány i do Manuscriptoria. Otázkou zasluhující si v budoucnosti pozornost pak může být i problematika rukopisných zlomků z fondů MZK.

V oblasti starých tisků jako jádra historických fondů knihovny již byl dokončen přepis záznamů těchto historických celků: Zámecká knihovna Lysá nad Labem, Chirurgické grémium Jihlava, Knihovna koleje redemptoristů ve Svitavách, Muzejní knihovna z Uherského Brodu a probíhají práce na zámecké knihovně Kübecků von Kübau, jejíž přepis bude dokončen příští rok. Z kmenového fondu MZK bude pravděpodobně v příštím roce dokončena rekatalogizace formátů ST2, ST3, ST4 a ST5, pak se práce soustředí na zbývající formát ST1. Celkový přehled stavu zpracování je uveden v příloze.

D Použití institucionální podpory

Moravská zemská knihovna obdržela v roce 2005 v rámci institucionální podpory výzkumného záměru prostředky v celkové výši 1.430.000 Kč. Z této částky bylo 985.000 Kč určeno na osobní náklady a 240.000 Kč na náklady kapitálové. Zbývající částka byla rozdělena na 140.000 Kč provozních nákladů a 65.000 Kč na cestovní náhrady. Protože podrobné vyúčtování podpory poskytnuté v kalendářním roce a doklady o nákladech mají být podle Rozhodnutí Ministerstva kultury předloženy poskytovateli až po skončení kalendářního roku (do 15. 1. 2006) a čerpání prostředků není zcela dokončeno, bude v této kapitole použití prostředků jen shrnuto.

V souladu s předloženým projektem byla největší částka vynaložena na osobní náklady. Z ní bylo 719.000 Kč určeno na mzdy, 252.000 Kč na zákonné pojištění a 14.000 Kč na zákonné sociální náklady. Mzdové prostředky byly vypláceny katalogizátorům, podílejícím se na projektu.

Prostředky na cestovní náhrady byly v souladu se záměrem vynaloženy především na účast členů řešitelského týmu na domácích i zahraničních konferencích, seminářích a jednáních, účasti na jednání pracovních skupin při NK ČR apod. V letošním roce byly realizovány tři zahraniční cesty. První z nich je cesta na konferenci INFOS, konané ve Staré Lesné na Slovensku (Petr Žabička), druhou cestu na Library systems seminar ELAG 2005 do Ženevy ve Švýcarsku (Petr Žabička), třetí cestou byla pak cesta do Bratislavy na setkání uživatelů systému Aleph (Petr Žabička, Tomáš Prachař). Další částky byly pak čerpány na domácí služební cesty. Při přípravě projektu bylo původně počítáno s tím, že účastnické poplatky na konferenci jsou součástí cestovních náhrad. Neplánovaně se nebylo možné zúčastnit dvou předběžně uvažovaných akcí: konference ECDL 2005 ve Vídni a setkání uživatelů Alephu v Londýně. Proto byla na MK zaslána žádost o převedení 34.000 Kč z této kategorie do oblasti služeb, kde budou využity k pokrytí nezbytných oprav a servisu starší v projektu využívané výpočetní techniky.

Poslední část neinvestičních nákladů tvořilo 140.000 Kč na další provozní náklady, vzniklé v přímé souvislosti s řešením výzkumného záměru. Tyto prostředky byly vynaloženy jednak na zajištění funkčnosti a odpovídajícího vybavení počítačů členů týmu, ale v letošním roce i na služby spojené s vytištěním díla dr. Vobra. Část prostředků byla použita i na zakoupení potřebného softwaru. Bohužel došlo v průběhu roku v MZK k několika nezaviněným výpadkům proudu, při kterých byly zničeny některé součástky (nejčastěji zdroje) v několika počítačích a ty pak musely být vyměňovány.

Z prostředků kapitálových mělo být zakoupeno digitalizační pracoviště. To také zakoupeno bylo, a to v podobě planetárního systému Atlas od firmy Elsys Engineering, osazeného digitálním fotoaparátem Canon EOS20D. Díky sjednání nižší než plánované ceny dojde ke snížení spoluúčasti MZK v této položce.

E Stručné resumé

Vydáním bibliografie dr. Jaroslava Vobra „České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800“ byl splněn jeden z hlavních cílů výzkumného záměru.

Od 15.12.2004 do 13.12.2005 bylo zpracováno 13374 nových záznamů, Celkem je tedy součástí databází historických fondů obsahuje 34837 záznamů, z toho 788 záznamů hudebních starých tisků se nachází v hlavní databázi MZK01. Práce probíhaly podle plánu modifikovaného na konci roku 2004, při zachování současné produktivity práce je reálné úspěšné dokončení záměru v plánovaném termínu.

V oblasti digitalizace a digitálních knihoven byl výzkum zaměřen především na oblast zpřístupnění dokumentů s využitím technologií geografických informačních systémů a byl zprovozněn server timemap.mzk.cz. Pro podporu katalogizace hudebnin byl zprovozněn systém grafického zobrazení hudebního incipitu. Oba tyto systémy budou dále vylepšovány. V oblasti zpřístupnění velkoformátových grafických dokumentů si mnoho slibujeme od technologie AJAX, která zcela eliminuje nutnost instalace speciálních klientských programů do prohlížeče.

Výzkumný záměr a jeho dosavadní výsledky byly prezentovány na třech národních konferencích. Jeden z nich již vyšel i ve sborníku, zbývající dva příspěvky ve sbornících teprve vyjdou.

Díky výzkumnému záměru "Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně" se stalo Oddělení rukopisů a starých tisků v Moravské zemské knihovně významným pracovištěm zabývajícím se problematikou katalogizace historických knihovních fondů. Díky kvalitnímu personálnímu obsazení se toto pracoviště stalo dobrým metodickým centrem pro jiné knihovny zabývajícím se katalogizací starých tisků a současně produkuje kvalifikované pracovníky, kteří mohou své znalosti dále uplatnit v jiných institucích.

F Přílohy

Příloha 1

Přehled stavu zpracování jednotlivých částí historického fondu

Kmenový fond		svazků	záznamů	
Staré tisky	ST5	279	52	
	ST4	1149	539	
	ST3	3070	2034	
	ST2	8464	9157	
	ST1	22208	14610	
	STS	937	925	hotovo
Komenský	Ks	213	6	
Zednářská literatura	Fr	333	332	hotovo
Pedagogická knihovna	STPK	198	200	hotovo
Uzavřené historické celky				
Knihovna hrabat Khuen-Belasi	BKB	3386	0	
Zámecká knihovna Kübecků von Kübau (torzo)	MK	2475	1005	
Zámecká knihovna Lysá nad Labem (torzo)	L	370	427	hotovo
Chirurgické grémium Jihlava	JCH	142	163	hotovo
Knihovna 1. německého gymnázia v Brně	G	2709	0	
Zámecká knihovna hrabat Chorinských	CH	9925	0	
Knihovna kláštera kapucínů ve Znojmě	ZK	2453	0	
Knihovna piaristů v Mikulově	MP	2109	13	
Knihovna koleje redemptoristů ve Svitavách	S	594	747	hotovo
Muzejní knihovna z Uherského Brodu	UB	488	580	hotovo
Grafické sbírky				
Mollova sbírka map	Moll	8520	269	
Schramova sbírka vedut	Skř.1	1208	1382	
Schramova sbírka portrétů+grafik	Skř.2	1526	1487	
Prvotisky a rukopisy				
Prvotisky	PT	371		
Rukopisy	Rkp	800	121	nutné opravy
Mikrofilmy rukopisů				
Staré hudebniny				
staré tisky	STMUS1	10	8	hotovo
	STMUS2	103	87	hotovo
	STMUS3	393	403	hotovo
	STMUS4	4784	243	
	STMUS5	56	47	hotovo
rukopisy	RKPMUS	584	0	
mikrofilmy		940	0	
Celkem		80797	34837	

Příloha 2

Test image serveru iipserver

The yellow box in the upper image shows the position of the current zoomed view within the full image.
Navigate around the image using the navigation buttons or by simply clicking somewhere in the upper image to move the viewport there or by simply dragging the yellow box
(You may also double click within the yellow box to zoom in)

Vzhled vyvinutého testovacího rozhraní pro iipserver

Příloha 3

Hudební Incipit v bibliografickém záznamu

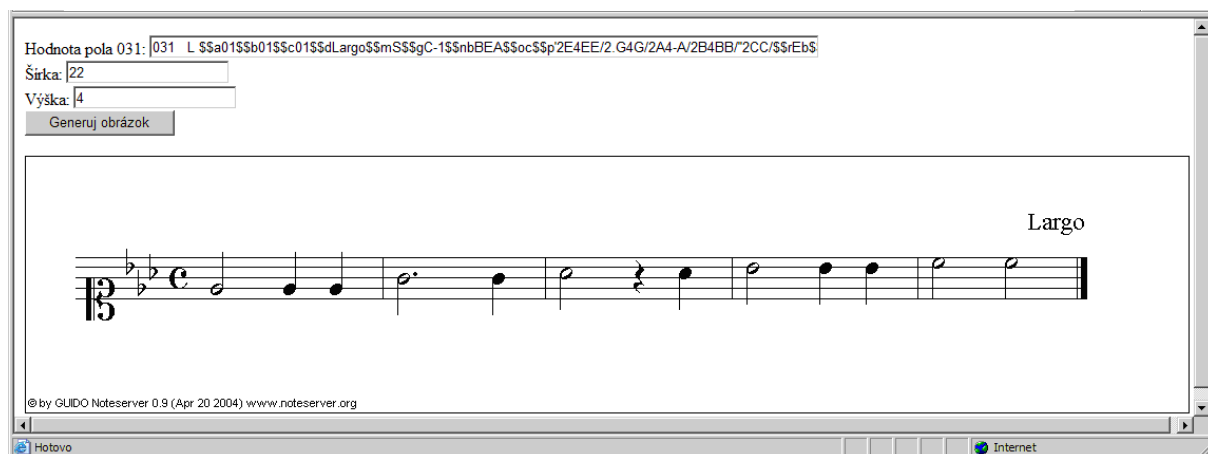
Originál

031 L \$\$a01\$\$b01\$\$c01\$\$dLargo\$\$mS\$\$gC-1\$\$nbBEA\$\$oc\$\$p'2E4EE/2.G4G/2A4-A/2B4BB/'2CC/\$\$rEb\$\$tTenebrae factae sunt, dum crucifixissent Jesum Judaei
\$\$2pe

Incipit ve formátu Plaine&Easie v MARC21 (vytváří katalogizátor)

```
{ [ \staff<1> \composer<"Largo", dy=4hs>
(* meas. 1 *) \key<-3> \meter<"C"> \clef<"c1"> e&/2 e&/4 e&
(* meas. 2 *) g*3/4 g/4
(* meas. 3 *) a&/2 _/4 a&
(* meas. 4 *) b&/2 b&/4 b&
(* meas. 5 *) c2/2 c ]
}
```

Incipit v Guido formátu (pro katalogizátora transparentní)

Zobrazení pro katalogizátora

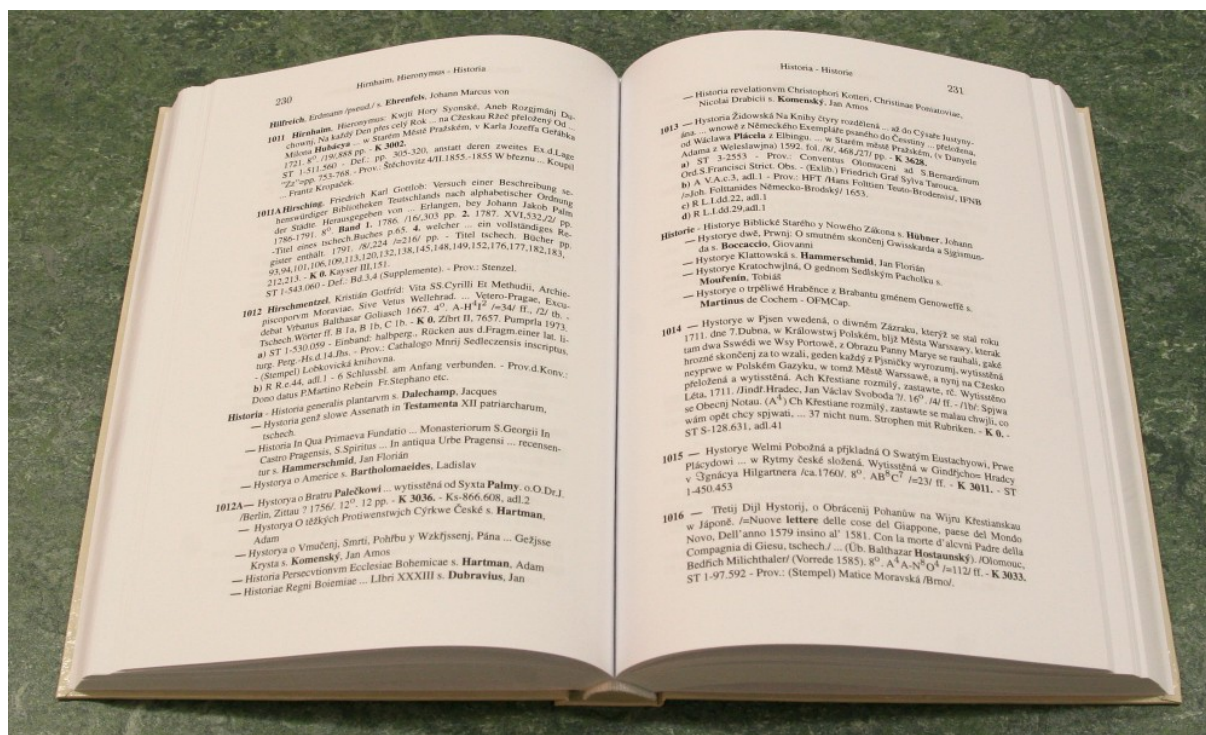
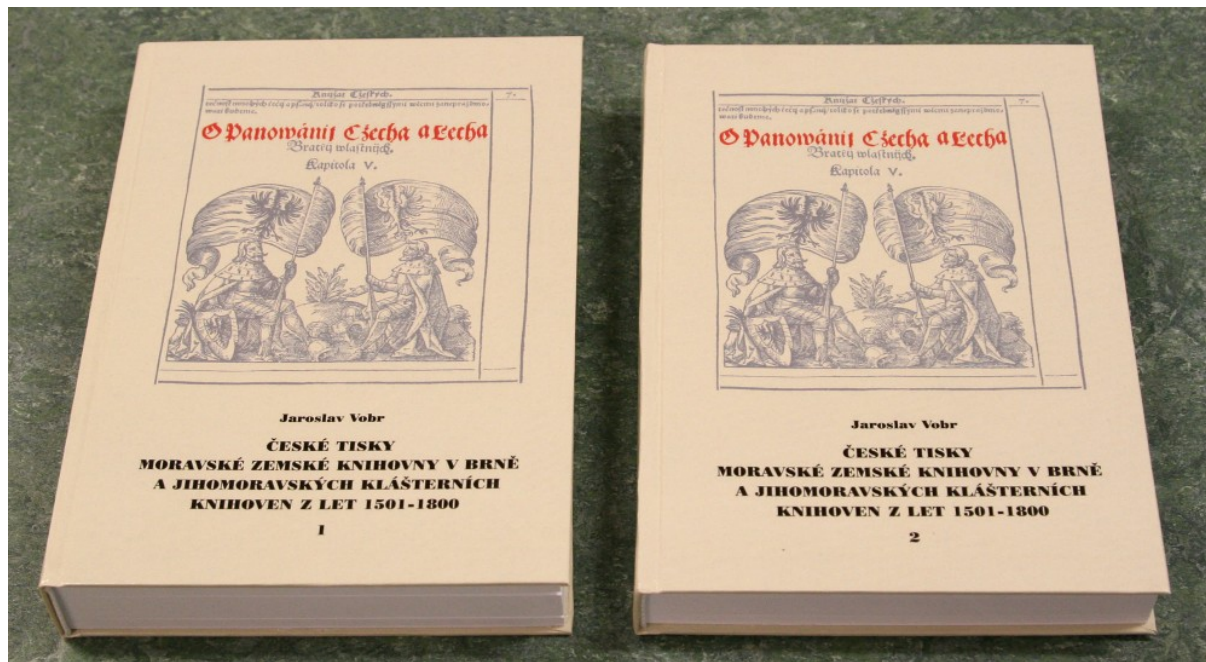
Příloha 4

Digitalizační pracoviště (Stativ Atlas s fotoaparátem Canon EOS20D)

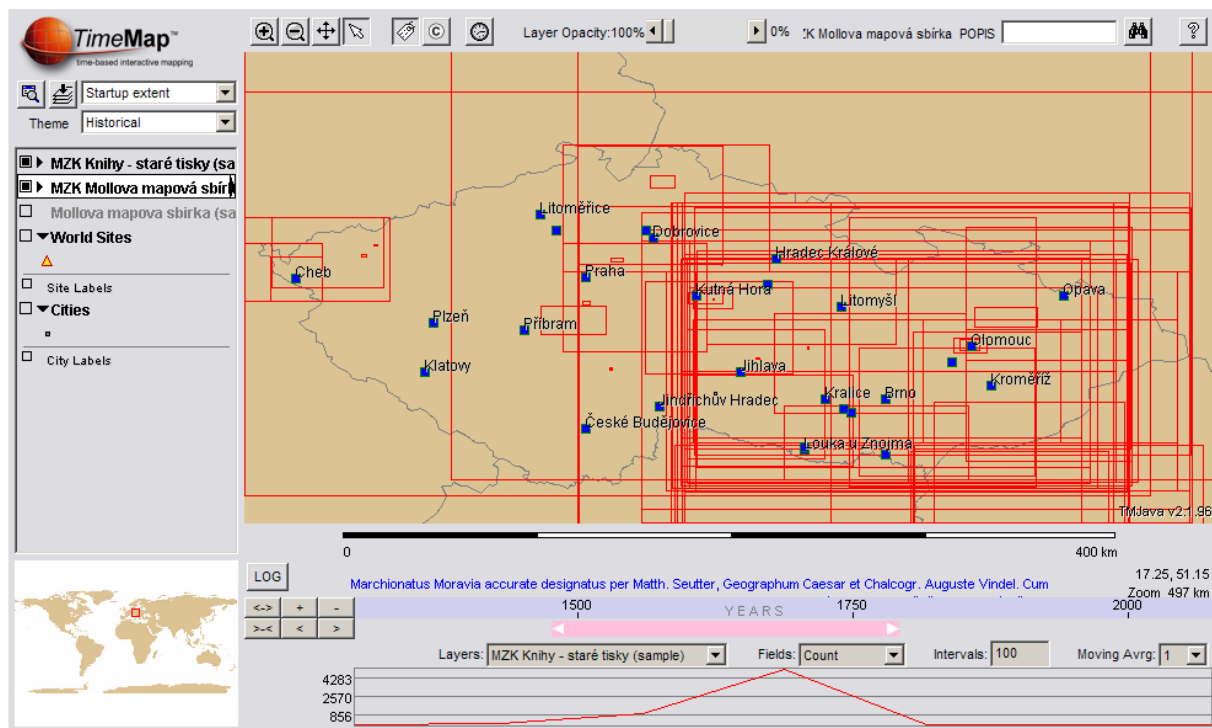
Příloha 5

Jaroslav Vobr: České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800

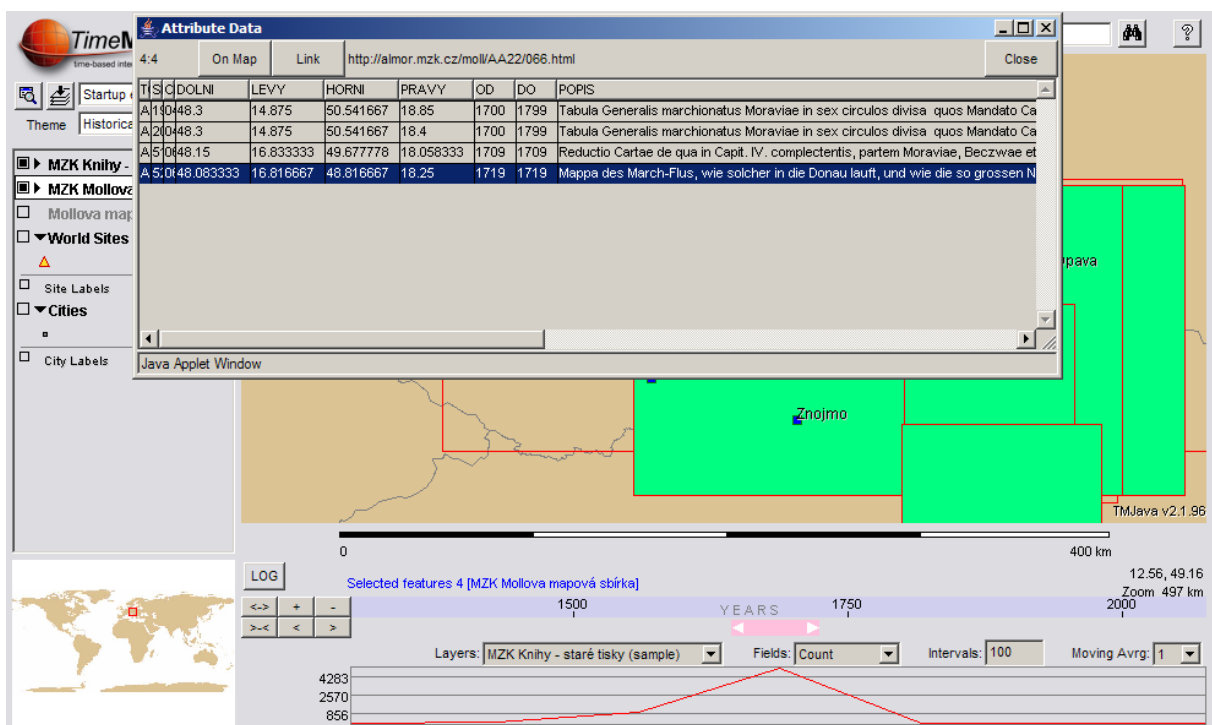

Příloha 6

Zpřístupnění dokumentů MZK prostřednictvím systému TimeMap

Červeně jsou vyneseny obrysy map, modře místa vydání publikací splňujících časové kritérium (ružově). Nahoře okno pro fulltextové vyhledávání.

**Výběr ze seznamu výsledků s možností prokliknutí na digitalizovanou mapu,
v případě starého tisku prolink do knihovního systému**